

De burgemeester van Etterbeek liet tijdens de afgelopen periode van vrieskou daklozen van straat halen. Soms tegen hun wil in. Omdat het soms nodig is om mensen tegen zichzelf te beschermen.

Door [Bart Van Leeuwen](#), [Michael Merry](#)
[14 maart 2018](#)

Elke winter tijdens periodes van forse vrieskou duikt de vraag op of we daklozen de vrijheid moeten geven om te bepalen of ze van noodopvang gebruik maken of niet. Heel wat daklozen mijden noodopvang, zelfs tijdens een stevige vorstperiode.

De redenen daarvoor lopen uiteen, maar onveiligheid in deze daklozencentra en te veel regels spelen doorgaans een rol. Deze weigering om naar een opvanggelegenheid te gaan, levert uiteraard een ernstig risico op voor de personen in kwestie

Burgemeester Vincent De Wolf van Etterbeek liet daarom daklozen ‘arresteren’ die buiten wilden blijven slapen. Hij vond dat deze daklozen tegen zichzelf moesten worden beschermd. Zoals de [burgemeester het zegt](#): “Daklozen die in die omstandigheden buiten blijven, dreigen onderkoeld te raken en dood te vriezen.”

Overreding in plaats van dwang

Niet iedereen is het met deze dwang eens. Zo vindt de [GGD in Den Haag](#) dat er in die gevallen weliswaar zachte dwang zoals overreding mag worden uitgeoefend, maar “verplichten doen we niet” (AD, 27/02/18).

Maar waarom gaat verplichten hier te ver? Soms worden daar juridische redenen voor gegeven, maar die redenen zijn doorgaans niet meer dan een formele vertaling van een filosofisch beginsel: respect voor autonomie.

De weerstand die de maatregel van burgemeester De Wolf oproept, komt voort uit de zorg voor een schending van dat beginsel. Hoever kun je mensen beperken in hun bewegingsvrijheid met als oogmerk de bescherming van de basisnoden en belangen van die mensen zelf?

Met andere woorden, is paternalisme in deze specifieke casus moreel gezien aanvaardbaar? Paternalisme betekent dat je tegen de wens van iemand in zijn vrijheid beperkt in het belang van die persoon zelf.

Respect voor individuele vrijheid

De individuele vrijheid om het eigen leven in te richten zoals iemand dat wil, moet in principe worden gerespecteerd. Mensen moeten bijvoorbeeld de vrijheid krijgen om activiteiten te ontplooiën die ze graag doen, ondanks dat ze riskant en ongezond zijn. Denk aan roken, drinken of gevaarlijke sporten.

Zelfbeschikking is een fundamenteel liberaal beginsel dat niet lichtzinnig aan de kant kan worden geschoven vanwege de wens om te handelen in het belang van een ander. Dit is een cruciaal beginsel omdat, zoals de filosoof John Stuart Mill het al stelde, we zelf als individu veelal het beste kunnen beoordelen wat ons eigen leven zinvol maakt. Anderen kunnen dat niet doen voor ons.

Toch vinden wij dat de Etterbeekse burgemeester juist heeft gehandeld. Daklozen die hun eigen leven in gevaar brengen, moeten we helpen om naar een warme locatie te gaan, zelfs als ze het daar zelf niet mee eens zijn. Dat is inderdaad paternalisme, maar het is een legitieme vorm daarvan.

Paternalisme in dit geval aanvaardbaar

Hoewel paternalisme een negatieve connotatie heeft, is het in dit geval aanvaardbaar en zelfs geboden, net zoals we de vrijheid beperken om zonder helm op een motorfiets te stappen.

Paternalisme is voor veel mensen evident als het gaat om kinderen of ernstig mentaal gehandicapten. Maar ook volwassen en competente burgers moeten soms tegen zichzelf worden beschermd. Zeker wanneer hun handelen een ernstig gevaar oplevert voor hun fysieke integriteit.

Er zijn grenzen aan de mate waarin burgers vrij zijn om zichzelf schade toe te brengen, vooral als we in ogenschouw nemen dat de groep waarom het hier gaat bestaat uit mensen waarvan de handelingsvrijheid sowieso al beperkt is.

Psychische aandoeningen

Bijna niemand is vrijwillig dakloos. Dakloosheid komt voort uit een combinatie van persoonlijke factoren (trauma, drugsgebruik, psychiatrische aandoeningen) en structurele

factoren (slechte sociale voorzieningen, onbetaalbare woningen, economische recessie met stijgende werkloosheid).

Een aanzienlijk deel van de daklozen gaat gebukt onder psychiatrische aandoeningen, soms zelfs van een zeer ernstige soort. De percentages lopen uiteen, maar indicatief voor de ernst is dat in een recent onderzoeksrapport '[De Keten is Zoek](#)' bleek dat in de Haagse noodopvang ongeveer twee derde van de daklozen kampt met ernstige psychische aandoeningen.

Mensen die in de greep zijn van een psychose kunnen niet geheel als auteur van hun eigen handelen worden gezien. De 'wens' om op straat te blijven in de vrieskoude kan dan uiteraard niet als authentiek worden beschouwd. In dat geval is paternalisme niet eens controversieel.

Dwang is soms aanvaardbaar

Maar zelfs zonder psychiatrische aandoening is zo'n gedwongen interventie moreel aanvaardbaar. En niet alleen als het gaat om vriestemperaturen, maar ook om andere acute gevaren die daklozen soms lopen vanwege het leven op de straat, zoals slapen vlakbij een verkeersweg.

Soms kan het dus legitiem zijn om met dwang in te grijpen, niet alleen omdat het gevaar dat iemand loopt acuut en levensbedreigend is, maar ook omdat de interventie tijdelijk en lokaal is. Het idee hier is eenvoudigweg dat een lokale expressie van autonomie — bijvoorbeeld de 'vrijheid' om dood te vriezen — tijdelijk wordt geschonden om te voorkomen dat iemand zichzelf substantiële schade toebrengt.

Beter alternatief: Housing First

Dit beleid wordt nu vaak afhankelijk gemaakt van lokale initiatieven zoals in Etterbeek. Het zou beter zijn om dit landelijk te verruimen.

Een arrestatie is niet een aangewezen middel: dat staat te veel in het teken van misdaad en straf. Het kan zelfs als een bevestiging worden geïnterpreteerd van de hardhandige wijze waarop daklozen soms worden behandeld door de overheid. Maar het doel heiligt wat ons betreft in dit geval de middelen, namelijk als er geen alternatieven voor handen zijn.

Nog beter zou het zijn dakloosheid structureel aan te pakken, onder andere via een snelle behuizing en individuele zorg. Denk aan [housing first](#). Daar bestaan heel goede morele en zelfs economische argumenten voor.

Maar zolang er daklozen zijn, hier en nu, moeten we — de collectieve samenleving — soms een paternalistische interventie toestaan of zelfs eisen.

*Bart van Leeuwen is universitair docent Politieke Theorie, Radboud Universiteit.
Michael Merry is hoogleraar Onderwijskunde en Filosofie, Universiteit van Amsterdam.*